

Mobiilne kuuluvustunne kui toimetulekuviis 1950. aastate argielus: ühe pere lugu

Kadri Kasemets

Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi maastiku ja kultuuri keskuse teadur
kadriseem@tlu.ee

Hannes Palang

Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi maastiku ja kultuuri keskuse professor
palang@tlu.ee

Teesid: Artikkel¹ analüüsib muutuva ühiskonna taustal mikrogeograafilisel tasandil ühe pere argikirjavahetusele tuginedes eneseidentiteediga seotud kohapärase kuuluvustunde dünaamikaid. Analüüsi fookuses on sovetiseerimise algusperioodil ema ja tütre kirjutatud kirjad ülikooli astunud pere vanemale tütrele. Kirjade sisu mõtestatakse mobiilsuste uue paradigma kontekstis. Antud uurimissuund aitab kirjeldada kuuluvustunde relatsioonilist iseloomu, mida kujundavad ühtaegu erinevad liikuvused, sümboolne tähendusloome ja taustal olevad ajalis-poliitilised formatsioonid. Neid nn mobiilseid kuuluvusi on selles uurimuses mõtestatud loomulike toimetulekuviisidena ühiskondlikult keerulisel ajal. Kirjades avalduvad maa- ja linna argielust mõjutatud kahe põlvkonna kuuluvustundega seotud enese-identiteedi arengud. Enne Teist maailmasõda sündinud ema kuuluvustunne on minevikku liikuv, kus ajalooliselt kujunenud igapäevaelu ja isiklik tähendusloome ruraalses kodutalus võib pakkuda ebakindal ühiskondlikul ajal emale sümboolset ja praktilist turvatunnet. Noorema tütre kuuluvustunne kohandub isikliku elukaare etappi ja antud võimu tingimusi arvestavana linnaga, mille elukeskkond avab talle paremad võimalused eneseteostuseks.

Märksõnad: argikirjad, igapäevaelu, kohatunne, kuuluvustunne, mobiilsus, ruraalsus, sovetiseerimine

Sissejuhatus

Artikkel avab ühe pere argikirjavahetuse põhjal kultuurigeograafilisest perspektiivist kvalitatiivse sissevaate 1950. aastate sovetiseerimise algusperioodi igapäevaelus ja isiklikku tähendusloomesse, pakkudes mikroajalooliste allikate kaudu tuge mälu ja suulisel elulool põhinevale kultuuriajaloolisele

narratiiviloomele antud ajaperioodi kohta. Aineist on mõtestatud liikuvuste uue paradigma (*new mobilities paradigm*) uuringute kontekstis, keskendudes täpsemalt kohapõhise eneseidentiteedile kuuluvustunde kujunemises. Liikuvuste uus paradigma mõtestab individuaalset kuuluvustunnet relatsioonilisena, olles ühtaegu mõjutatud ajalistest elukaarega seotud dünaamikast, koha iseloomuga seotud igapäevarutiinist ja taustal olevast sotsiaalpoliitilisest kontekstist. Analüüsitud kirjavahetusele tuginedes käsitletakse antud ajalist ja isikliku tähendusloomega seotud mobiilset kuuluvustunnet kui loomulikku või mitte-teadlikku toimetulekuviisi ebakindla ja muutuva ühiskonnaga kohandumisel.

Uurimise all olevad kirjad on ema ja õe poolt adresseeritud vanemale õele, kes need säilitas (vt pilt 1). Kirjad on leidnud tema poeg suvekodust, mille asukohal puuduvad seosed kirjades kajastatud asukohtadega. Kirjad anti uurimiseks üle ühele artikli autoritest ja need tagastati omanikule pärast kirjade läbitöötamist. Kirju on kokku 208, pooled neist kirjutatud ema, pooled noorema õe poolt. Artikli jaoks on pere anonümiseeritud.

Pilt 1. Perepilt on tehtud aastal 1936. Erakogu.

Uuritav kirjavahetus leidis aset stalinistliku perioodi lõpus, mil Eesti ühiskond kohanes uue poliitilise korraga. Seoses struktuuriaalsete muudatustega toimus üldine ühiskonna ümberorganiseerimine (Mertelsmann 2012). Sellel ajal algas üleminek ruraalsest ühiskonnast linnaliseks, seda kiirendas maa riigistamine ja kollektiviseerimine (Klesment 2009; Mertelsmann 2003a). Kolhoosisüsteemi eesmärk oli mehhaniseerida põllumajandust, vähendada põllumajandustööjõudu ja suurendada linnastumist ning arendada linlikku elustiili. Kollektiviseerimise tagajärjel kahanes maainimeste sissetulek. Selline elukorraldus mõjutas igapäeva elu väljavaateid, kus inimesed otsisid tihti põllumajandusega mitte seotud töid või lahkusid maalt ja suundusid tööstusesse, teenindusse või ehitusvaldkonda (Mertelsmann 2003b, 2012; Streikus 2017). Rahvastiku osakaal tõusis aastatel 1945–1959 linnas 31 protsendilt 47 protsendile (Sakkeus & Klesment *et al.* 2016). Paljud inimesed jäid siiski paiksiks, säilitades talupidamise ning sellega seotud materiaalsed ja sümboolsed elamismustrid, järgides näiteks harjumuslikke talupidamise viise nagu see oli tavaks enne Nõukogude okupatsiooni (Mertelsmann 2012; Palang 2010). Kolhoosiliikmetel võis olla poolehektariline isiklik aed ja lisatulu saadi traditsioonilistest tegevusaladest nagu marjade või seente korjamine ning küttimine ja kalastamine (Mertelsmann 2012). Nii võisid materiaalse maastikuga seotud mälupaigad ning teadlikud ja mitteteadlikud tegevused pakkuda tuge kohast laetud eneseidentiteedile (vt Maandi 2009; Stobbelaar & Pedroli 2011).

Ruumiliste argiliikuvuste kontekstist avaneb käsitletud kirjades Põltsamaal töötava ja õppiva naispere igapäeva elu, kellele oli oluline umbes kolm km eemal Kamari külas paiknev kodutalu. Pere noorem tütar oli kirjavahetuse alguses 17aastane ja õppis Põltsamaal keskkoolis. Ema oli 38-aastane ja töötas kohalikus haiglas koristajana ning teenis lisatulu õmblustööga, mis oli oluliseks oskuseks sõjajärgsel puuduste ajal. Kirjad ei avanud vahetut infot isa kohta. Perekonnas mängis olulist rolli vanaema, kes elas püsivalt Kamaris. Intensiivne kirjavahetus algas, kui vanem tütar suundus 19aastasena Tallinnasse ja hiljem Tartusse ülikooli õppima. Kuigi kirjavahetuse peamine põhjus oli info saatmine paki kättetoimetamise kohta ja perega ühenduse hoidmine, võimaldab kirjade sisu mõtestada pere argiste kohtadega seotud isiklike tähendusloomeid. Need eneseidentiteediga seotud tähendused kajastavad ühtlasi mikroajaloolisi fragmente ühiskondliku ajastu vaimust. Antud uurimus on oluline ka seetõttu, et varasemad uurimused 1950. aastate Eesti inimeste isiklikest ajalugudest tuginevad peamiselt elulugude jutustustele ja suulistele ajalugudele (Aarelaid-Tart 2006; Kõresaar 2016a; Mertelsmann 2003a; Rahi-Tamm 2004; Raudsepp 2016). Need lood on vanemate eestlaste poolt üles tähendatud meenutused, mille tõlgendamisel arvatakse olevat seos rahvusliku ajaloo (Kõresaar 2004b). Ühtlasi on need mälul põhinevad jutustused aluseks Eesti

ühiskonna kollektiivse mälu ja identiteedi narratiivile (Jõesalu & Kõresaar 2013; Kõresaar 2016b). Vaid mõned uurimused (Annuk 2006; Davoliüté 2016 Leedus) on analüüsinud 1950. aastaid läbi allikapõhise kirjavahetuse. Antud kirjavahetus pakub mikroajaloolise allikana võrdlevat materjali juba suulisel mälul põhinevale.

Mobiilne kuuluvustunne

Doreen Massey (1994: 1980) on osutanud, et ühiskonna ümberkujunemise tingimustes on perioodid, mil inimesed saavad kindlust või tuge koha tähenduse kaudu, kus koht, kodu ja kuuluvus peegeldavad stabiilsust, usaldusväarsust ja autentsust. Analüüsitavaid argikirju esimest korda läbi lugedes ilmnebki, kuidas Kamari külal Põltsamaa külje all oli oluline sümboolne tähtsus nii ema kui ka tütre eneseidentiteedis. Siiski, kui ema kolis pärast tütarde õpinguid 1956. aastal tagasi kodukohta Kamarisse, siis Tartu Ülikooli õppima asunud noorema tütre kirjad võimaldasid jälgida linnalisest argielust mõjutatud tütre kuuluvustunde vastuolulist iseloomu. Järgnevas individuaalset kohatähendust ja liikuvuste uusi uuringuid siduvas peatükis luuaksegi nn liikuvale kuuluvustundele kontekstiline taust.

Nii kultuuriajalugu kui ka kultuurigeograafia on kvantitatiivse ja faktipõhise uurimise kõrval pidanud sotsiaal-ruumiliste suhete mõtestamisel oluliseks mikrotasandi ainese käsitlusi, mille üheks viisiks on uurida argielu. Mitterepresentatsiooniline vaade mikroajaloole uuribki kohaga seotud igapäevaelu ja agentsusega seotud emotsionaalseid tähendusi, täiendades seeläbi süsteemset ajaloo-uurimist esmalt tavaliste ja tähtsusetuna tunduvate isiklike lugudega (Cameron 2012). Argielust mõjutatud isikliku identiteediga seotud kohaseoselist tähendusloomet kirjeldatakse kultuurigeograafias terminitega kohatunne (*sense of place*) või kohakiindumus (*place attachment*). Need terminid kirjeldavad igapäevaelu kaudu kujunevat juurdumis- või kuuluvustunnet ja seotud tähendusloomet (Pries 2018; Emery 2018; Bora & Voiculescu 2021). Antud koha ja mälu seotud enesekohane tähendusloome on üldjuhul seotud inimeste sünni- ja üleskasvamise kohtadega ning on mõjutatud isiklikust elukaarest (Stobbelaar & Pedrolu 2011). Sellesse kohapõhisesse eneseidentiteeti on põimitud isiklik ajalugu, mida on võimalik tuvastada koha materiaalsete jälgede kaudu, mis annavad kohale emotsionaalse tähenduse ja pakuvad isiklikku turvatunnet (Stobbelaar & Pedrolu 2011; Twigger-Ross & Uzzell 1996; Jürgenson 2004). Argielu materiaalsed mälujäljed on näiteks teed, hooned või ka maakasutus, mis võivad nihkuda või kaduda, olles seotud praktiliste või sümboolsete vajaduste (Maclaren 2019) ja maaga isikliku suhet kujundavate

struktuursete formatsioonidega (Soini & Palang *et al.* 2006). Materiaalsete elementide hulka kuulub ka looduskeskkond (Hall 2019).

Üheks viisiks antud kohapõhist tähendusloomet analüüsida on uus liikuvuste paradigma (*new mobilities paradigm*). See on holistiline vaade liikuvuse olemusele, mis erinevate füüsiliste mobiilsuste ja voogude kõrval uurib ka seda, kuidas liiguvad ja muutuvad erinevad ideed, suhted ja rütmid, mis mõjutavad isiklikku tähendus- ja identiteediloomet (Cresswell 2010; Cresswell 2012; Masso 2007). Liikuvuste uute uuringute perspektiivist tõlgendatakse liikuvusi seoselise ehk relatsioonilisena, mis aitab mõista, kuidas laiema süsteemina toimiv ühiskondlik-poliitiline struktuur, igapäevapraktikad ja liikuvused üksteist vastastikku mõjutavad ja lähendusloomet kujundavad (Goodwin-Hawkins 2015; Ellingsen 2017). Nii on antud paradigmat kasutatud näiteks üleilmastumisest ja sellega kaasnevatest sotsiaalsetest nähtustest tõukunud migratsiooni uuringutes, mille analüüsimisel on osutatud tähelepanu kohaga seotud eneseidentiteedi dünaamikatele (vt Gorman-Murray 2009; Dürrschmidt 2016; Nugin 2019). Liikuvuste uute uuringute perspektiivist võib koha-, kodu- või kuuluvustunnet mõista ajalis-ruumiliste rutiinide seoselise võrgustikuna, kus kohaga seotud liikuvused ja koha iseloom mõjutavad kuuluvustunde kujunemist ja aitavad seeläbi mõtestada kohaga seotud emotsioone (Fallov & Jørgensen *et al.* 2013; Frello 2008; D'Andrea & Ciolfi *et al.* 2011; Jensen & Sheller *et al.* 2015; Morley 2001). Individuaalset kuuluvustunnet mõjutavad reaalsed kohad ja sotsiaalsed kontekstid, kus leiab aset koha aktiivne kasutamine (Nowicka 2006; Wright 2015). Kohaseoselises kuuluvustundes võib argise ja rutiinse igapäevaelu tähtsuse esile tõsta Jörg Dürrschmidt'i (2016) fenomenoloogilise kirjeldusega tähendusloomest seoses koduga. Dürrschmidt näeb mobiilsust ja kohaseose tekkimist seotud sotsiaalse praktikana, milles ta osutab erinevusele koha passiivse ja aktiivse kasutamise vahel. Ta tõstab esile rutiinse kohalolu ja kohapõhise pühendumise, mis loobki kodutunde.

Antud artikkel keskendubki ühe poliitilise struktuurse transformatsiooni taustal liikuvuse uuringute perspektiivist argikirjadele kui mikroajaloolistele uurimisallikatele, milles analüüsitakse kohapõhisest argirutiinist mõjutatud kuuluvuste dünaamikaid. Kuuluvustunne võib pakkuda kohapõhist kindlustunnet või stabiilsust, kuid see võib olla ka nn mobiilne, otsides eneseteostuse võimalusi teistes kohtades (Frello 2008).

Üldandmed ja meetod

Mikroajalooline materjal täiendab ja toetab kollektiivse mälu jutustusi (Pickering & Keightley 2012; Pohrib 2016). Rutiinsete kohtadega seotud mobiilse

kuuluvustunde uurimise allikaks sobib inimeste erakirjavahetus, kuna see võib sisaldada kohapõhiste igapäevaharjumuste kirjeldusi, laiemat sotsiaalpoliitilist tausta ja vaateid isiklikule eluperspektiivile. Argikirju on saadetud tavaliselt perekonnaliikmete ja sõprade vahel ja nende sisus kajastub igapäevaelu organiseerimine, sidudes teemasid perekonnast, kohalikest uudistest ja korduvustega seotud igapäevavaldkondadest (Crang 2003; Crouch 2013). Antud info võimaldab uurida nii rutiinset argielu kui ka erilisi sündmusi, mille lugudesse on põimitud kontekstuaalne sotsiaalpoliitiline süsteem, mis igapäevaelu mõjutab (Vannini 2015; Wiles & Rosenberg *et al.* 2005). Argikirjadel on performatiivne iseloom, võimaldades kogeda kajastatud perioodi emotsionaalseid, isegi afektiivseid olukordi (Johnson 2001; Lorimer 2003; Waterton 2013; Dampier 2013). Kirjavahetust ja kirjade sisu mõjutavad nii taustal olevad ajalised kommunikatsioonisüsteemid kui ka adressaatide individuaalne ajalugu (Jolly & Stanley 2005; Barton & Hall 2000).

Artiklis käsitletud erakirjavahetus jääb 1950. aastatesse, sovetiseerimise aega, mil kollektiviseerimine, natsionaliseerimine ja linnalisele arengule orienteeritud elamise viis võis mõjutada maainimese individuaalse kuuluvustunde dünaamikaid. Autoreid huvitabki kohapõhise igapäevaelu liikuvuste korraldamine ja sellega seotud emotsioonid, et jälgida muutunud sotsiaalpoliitilise süsteemi mõju isiklikele toimetulekuviisidele, mis omakorda mõjutab isiklikku tähendusloomet.

Tihedam kirjavahetus jäi aega, mil vanem tütar õppis 1952. aastal Tallinna Pedagoogilises Instituudis ja alates 1953. aastast Tartu Riiklikus Ülikoolis. Perioodist 1952–1953 on kogus säilinud 37 kirja õelt ja 32 kirja emalt. Mõnikord kirjutasid ema ja tütar ühise kirja. Kirjad pandi teele Põltsamaalt, kus pere elas tütarde koolitamise ajal üürnikena. Võrreldes ema kirjadega olid tütre kirjad pikemad ning kirjeldasid detailsemalt perekonna tegevusi ja nende kontekste. Nii domineerivad ka artiklis tütre kirjade väljavõtted. Tütre kirjade tavaline pikkus oli umbes neli A4 lehte, kuid oli ka lühemaid kirju. Ema kirjutas peamiselt märkme-, mõnikord kirjababerile. Ema kirjutas kirjad enamasti hariliku pliiatsiga, tütar tindiga. Tütre kirjad olid üldiselt dateeritud. Ema kirjad olid enamjaolt dateerimata, mille põhjus võis seisneda selles, et ema pani kirja pakiga kaasa ega pidanud seetõttu dateerimist vajalikuks. Tütre kirjadega sarnane sisu ja kontekst võimaldas samas paigutada ema dateerimata kirjad sarnasesse perioodi.

Aastail 1955–1956 õppisid mõlemad tütred Tartu Ülikoolis. Sellest perioodist leiab vaid paar õe kirja. Ema kirju oli 14 ning need olid teele saadetud juba Kamarist. Aktiivsem kirjavahetus jäi veel perioodi 1957–1959, mil vanem tütar oli suunatud Türi rajooni Kärü alevisse ja hiljem Harju rajooni Raasikusse õpetajaks. Kui ema kirjutas Kamarist, siis õde saatis kirjad peamiselt Tartust.

Mõned kirjad on kirjutatud ka Kamarist ja Pärnust, kuna 1959. aastal kolis noorem tütar Pärnusse. Kirjad viitavad, et sellel perioodil olid mõlemal tütreel juba elukaaslased.

Kirjades kajastuvad mobiilset, kuid kohapõhist kuuluvustunnet kujundavad elukaare ja põlvkonnaga seotud tegurid (vt Stobbelaar & Pedroli 2011). Ema kirjad peegeldasid Teises maailmasõjas kogetud raskusi ning vastutust kodutalu ja pere ees, mis andis ema kirjadele mureliku lisatooni. Võrreldes tütre kirjadega olid ema kirjad sissepoole suunatud. Noorem tütar kirjutas peamiselt koolielu sündmustest, meelelahutustest, ema aitamisest Kamaris, Tartu Ülikooli astumise plaanidest jmt.

Kirjade analüüsil kasutati kontentanalüüsi. Selleks sorteeriti kirjad kirja autorite kaupa ja järjestati kronoloogiliselt. Esmalt loeti kirjad läbi eesmärgiga leida sisukirjeldusi, mis sobiksid individuaalse kohaseose analüüsiks. Luge-mise ajal tehti üldised märkmed teemakohaste tähelepanekute kohta, näi-teks Kamari talu tähtsusest perekonna elus, kohaliku kraavi pidev mainimine jmt. Teise lugemise ajal koostati ema ja tütre kaustad tekstidokumentide ehk kategooriatega, mis keskendusid argielu erinevatele aspektidele nagu kool, kolhoos, tööd talus vmt. Nende kategooriate kontekstis said eraldi tähelepanu argiliikuvused, poliitilise formatsiooni mõju ning eneserefleksioon, mis argielu kirjeldustes paralleelselt kajastusid. Need tähelepanekud moodustavad kolm üldistavat kategooriat. Esimene kategooria on materiaalsed mobiilsused, mis kirjade, pakkide ja argiliikuvuste kaudu osutab liikuvuste tähtsusele ja teata-va urbaanse-ruraalse seose kujunemisele pere toimetulekus. Teine kategooria sedastab argist eluolu sovetiseerimise algusperioodil, millest nähtub, kuidas poliitiline formatsioon vahetult mõjutas igapäevaelu, millega pere kohandus. Kolmas kategooria on mobiilne kuuluvustunne, mis keskendub ema ning tütre paiksusest tõukuvale nn liikuvale kuuluvustundele, sedastades nii ema kui ka tütre eneseidentiteedi ja eneseteostusega seotud kohaseose dünaamikaid. Kategooriate näitlikustamiseks kirjutati eraldi välja tekstinäiteid.

Tulemuste kahes esimeses sektsioonis ei ole ema ja tütre kirju eraldi ana-lüüsitud, kuna need peegeldavad üldises plaanis sarnaseid kohapõhiseid iga-päevaolukordi ja struktuursete muudatustega seotud emotsioone. Ema ja tütre kuuluvustunnet on analüüsis vaadeldud eraldi ajal, mil noorem tütar asus õppima Tartu Ülikooli, mispuhul oli võimalik keskenduda migratsiooni mõjule tütre kuuluvustundes.

Materiaalne mobiilsus

Pere kirjavahetuse peamine pragmaatiline põhjus oli paki saatmise korraldamine. Intensiivne kirjavahetus ja pakkide saatmine osutab, kuidas kirjade ja pakkide liikuvus oli oluline üksteise argine abistamise vorm, mis lühendas vahemaid Põltsamaa ja Tallinna ning hiljem Tartu vahel. Kirjade kirjutamise tähtsust pere igapäevaelus võimaldavad mõista laused kirjade kirjutamise ja postitamise protsessist, kus: “panin kirja posti” või “hakkan kohe kirjutama teist kirja” olid loomulikud osutused enamikus kirjades. Küsiti või paluti, mida Tartusse või Põltsamaale saata ja kirjeldati pakkide sisu. Kirjadest selgub kirjavahetuse toimimise tähtsus. Kui kiri läks kaduma, ei olnud võimalik pakki kätte saada. Keeruliste elamistingimuste ja üldise puuduse tõttu oli pakkide kättesaamise kirjeldused laetud hirmust, et pakk võib kaduma minna:

Jaan tõi ära korvi, mis sa olid saatnud, kuid kasti on vist ära kaotanud, ta otsis eile auto mitu korda läbi, kuid ei leidnud. Sa kirjuta, mis seal kasti oli. Me kardame memmega kangesti, et olid viimati säärikud (Õe kiri 18.10.1952).

Ka raha saatis pere pakkidesse peidetuna, sest oli teada, et kirju tsenseeriti (Annuk 2006). Mõnikord palus ema selle raha eest saata maale erinevaid tööstuskaupu nagu kangad, jalanõud, käekott vmt, mida maal polnud laiemas valikus saada. Nii moodustas kirjavahetus ning pakkide saatmine teatava suhte maa ja linna vahel, mis mõjutas pereliikmete elukvaliteeti. Näiteks avaldus tütre kirjades naiselik vajadus olla hoolitsetud. Selleks saatis ta maale riidekangaid ja jälgis linnamoodi, mille teostamisel sai ema õmblusoskustega aidata. Üks kiri sisaldas näiteks materjalinäidet ning visandit pluusist, mida ema parajasti õmbles. Ema möönis kirjas, et kui tütrele see pluus ei meeldi, peab ta sellega siiski leppima (foto 2).

Raskemaid pakke saatis pere bussiga. See oli mitteametlik postiteenus, mis võimaldas bussijuhil lisatulu teenida. Teisel juhul saatis pere pakke kolhoositöötajate või sugulaste abil, kellele vastutasuks ema riideid õmbles. Riided pakiti kohvritesse ja söök plekkanumatesse, mis tuli linnast tagasi saata, sest neid kasutati uute pakkide saatmiseks. Kodusest söögipoolisest saadeti liha- ja piimatoteid ning juurvilju. Tihti saadeti ka juba kodus valmis tehtud toitu. Mõned kirjad sisaldasid muret selle üle, et toit võib halvaks minna või selle maitse muutuda. Toit tuli puuduse ajal siiski ära tarbida. Perioodi 1950. aastate keskpaigani on iseloomustatud kui nn ellujäämise aega (Rahi-Tamm & Salēniece 2016), mil inimestel oli raskusi toidu saamisega (Klesment 2009).

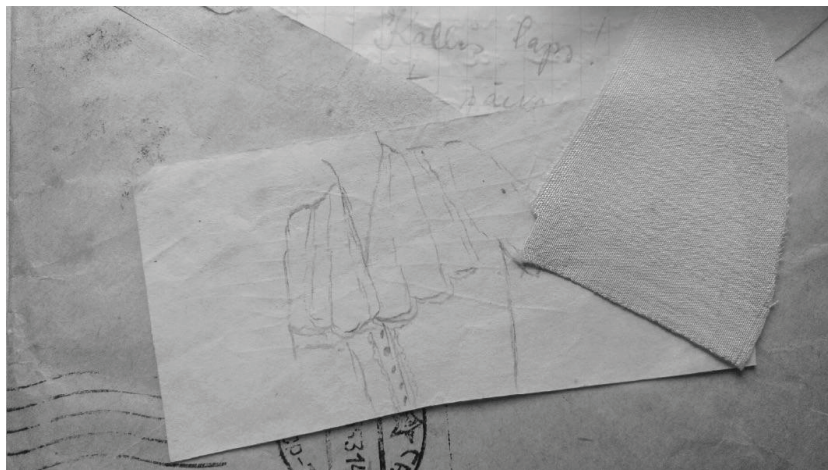

Foto 2. Moevisand ja riidetükk, mille leidmine kirjast annab afektiivse kogemuse.
Kadri Kasemetsa foto.

Emä käskis veel öelda, et kui vorstid ja liha, mis sa nüüd pakiga saad, tikuvad halvaks minema, siis prae uuesti üle, et siis on kohe nagu värsked jälle ja ei lähe nii ruttu halvaks. Ja kui sul mõni söök kipub halvaks minema ja sul tüdrukute hulgas mõni sõber on, kellelt on loota, et ta ka vahest tagasi annab, eks sa paku siis sellele ka (Õe kiri, dateerimata).

Pere ise liikus Tartusse bussiga, mõnikord ka takso või kolhoosibussiga. Prooviti saada ka küüti, kuid sellel ajal sõidukeid tavakasutuses palju ei olnud:

Tulin praegu Tartu mnt. äärest. Tahtsin tulla Tartu, kuid mitte ühte autot ei ilmunud, üks läks, aga sellel oli jälle klaaskaup peal. Nii jääb tulemata. Paki saadame sulle siis teisipäeval õhtuse bussiga, nii, et mine vastu (Õe kiri 17.10.1953).

Soojema ilmaga võis küüti saada ka veoauto kastis.

Argine eluolu

Kirjad 1950. aastate esimesest poolest peegeldasid kohaliku elu sotsiaalmajanduslikku ebakindlust. Kirjad väljendasid üldist hirmu rahareformi ja toidupuuduse pärast, mistõttu inimesed ostsid kokku kõikvõimalikke asju:

Meie pool on praegu kangesti see rahareformi jutt ja ostmistaania on lihtsalt kohutav. Ei saa enam kusagile poodi sisse, sabad on nii suured. Ka memm raiskas ära oma raha, niipalju kui oli. Räägivad nii nalja jutte, sest ostmisest, keegi ostnud 150 karpri saapamääret ja 100 pakki kohvi, teine 28 vihmavarju [--]. Ja selles vaimus on neid jutte siin külluses (Õe kiri 31.05.1953).

Enamiku esemeid hindas ema ümber rahasse. Näiteks kui saadetud pakk läks kaduma, arvutas ta välja esemete maksumuse. Inimesed pidid seisma suhkruga ja leiva järjekorras, kuigi ka pärast mõnetunnist järjekorras seismist võis toidust ilma jääda:

Praegu on Põltsamaal elu vilets, tuld ei ole kella 10-ni üldse, sest oktoobri aeg oli seda kulutatud üle plaani ja nüüd kestab niisugune olukord jõuludeni. Põletame kohe küünlaid, petrooli ka poes ei ole. Leivasaba on ka nii kohutav, et poe eest silgupoe uksest ulatub, mitu inimest kõrvuti. Tuleks olla tundide viisi sabas, kui sealt midagi saada tahad (Õe kiri 27.11.1952).

Keerulise eluolu kõrval peegeldavad kirjad vastandlikku suhtumist poliitilise suunitlusega organisatsioonidesse, kuhu igapäevaelu hõlbustamiseks oleks tulnud astuda. Kirja sõnastusest nähtub, kuidas uus institutsiooniline sõnavara ja seotud tegevused olid kandumas argikirjeldustesse näiteks sõnade kolhoos, komsomol, poliitilised hommikud jmt kaudu. 1950. aastate algusaja kirjades oli kolhoos tütre jaoks kui sundus, millest ta proovis põgeneda:

Meil oli pühapäeval käsk kolhoosi, loomadele kuuseoksi korjama, kuid mina küll ei läinud, sest lumi on ju praegu metsas ikka kole sügav ja mis sa selgagi paned (11.03.1953).

Hilisemad kirjad sedastasid aga juba kolhoosieluga harjumist, kus temaatilised kajastused olid kui midagi normatiivset ja loomulikku:

Olen praegu Elva raj kolhoosis "Võimas jõud"; Võrtsjärvest asetsema nii 1,5–2 km kauguses, elame ühes talus ja magame põrandal. Hommikul tõuseme pool 7, tööle peame olema pool 8, 12–2 on lõuna ja 2–7 on õhtupoolikul töö. Oleme peksnud rehte, hernest panime kokku. Vilja kandsime oma seljas ühest aidast teise. Iga päev töötame peaaegu üle normipäeva. Süüa saame väga hästi (09.09.1957, Tartu).

Nõukogude aja kooli on ajaloolistes uurimustes võrreldud militaarse institutsiooniga, kus õpetajad rakendasid õpilaste hulgas mentaalset terrorit ja poliitilist ajupesu (Rahi-Tamm & Salēniece 2016). Tütred kirjutasid aastatest 1952–1955 annavad edasi Põltsamaal koolis õppimise igapäevarutiini, käitumisnorme, koolikorda ja poliitiliste hommikute ning propagandaõhtute sündmusi. Mõni kiri toob esile tütarde komsomoliga liitumise meelsuse. Ema on väga murelik vanema tütre liitumise pärast seoses ebakindla poliitilise olukorraga:

Ja siis seda veel, et mina kardan et ükskord tulevikus on sul sellest halba, et tegeled selle kommude värgiga. Nüüd ju jälle nii väga räägitakse kõike, sõda jne. Sina ütles, et sa ei jõua kõigega toime tulla [---]. Ära nii truuks neist koosolekuist ka osa võta (13.10.1953).

Noorema tütre suhtumine kommunistlikesse kooliühendustesse oli selgelt vastanduvam:

Nüüd mul paistab ka, et elu läheb selle kom. pärast päris kirjuks. [---] ma olen olnud direktorile häbematu vastu. Ja ometi ma muud ei olnud, et ma pole veel poliitiliselt nii kõrgel tasemel ja lõpuks ütlesin lihtsalt, et ei taha [---]. No eks näe, igatähes nii kergesti ma ei alistu (28.11.1952).

Tütred kirjutasid peegeldavad üldise koolielu kõrval ka meelelahutusega seotud tegevusi, mida kontrolliti. Need olid peamiselt seotud kino, kohalike tantsuürituste ja rahvatantsupidudega.

Kamari

Kamari kodu ja ümbruskonnaga seonduvalt kajastub kirjades justkui teine aegruum ja tegevusväli. Kamaril oli ema ja noorema tütre jaoks nii füüsiline kui ka sümbolne kodu tähendus, rutiinsed ja vajalikud tegevused süvendasid kodutunnet (vt Dürschmidt 2016). Kirjades kajastati kodutalu eest hoolitsemist, kirikus käimist ja teisi harjumuslikke toiminguid ning traditsioone.

Kamari külla käidi üldjuhul jala, kusjuures loodustingimused ja aastaajad mõjutasid oluliselt kõndimispraktikaid. Mõnikord ei olnud näiteks külma ilma tõttu võimalik kodutalu külastama minna:

Ilmad on ikka tõesti tänava koledad, kui just ei tuiska siis on 30–40 kraadi külma. Ma olen kogu aeg seljaga vastu ahju, siis võin olla. Ei ole kodus

ka käinud, teab mis ema vaeseke seal teeb, kas tal ka kütet on või ei ole [---]. Ei ole ka ühtegi Kamari inimest näinud, nähtavasti ei julge keegi välja tulla (Ema kiri 20.02.1956).

Kõndimisega seotud argine rutiin teekonnal mõjutas tähenduslike kohtade tekkimist. Kirjad osutasid näiteks süvendile maastikus, mis võis tugevate vihmasadude korral muutuda ojaks. Nii osales loodus vahetult pere argistes liikumistes. Tütar sedastas mitmes kirjas, kuidas tema või ema ei pääsenud taaskord piima vedama, sest ojas oli vesi väga sügav. Kuna Kamari oli argiselt oluline, tuli oja siiski ületada:

Ma läksin see päev veel Kamari [---]. Ojas on nii suur vesi, et ajab üle kallaste. Pidin peaaegu ära uppuma (Õe kiri, dateerimata).

Sotsiaalse liikuvuse kirjeldused kirjades annavad mõista, kuidas nii ema kui ka tütre jaoks oli Kamari koht, mis sümboliseeris perega koos olemist ja ühist toimetamist. Peres hoiti alles religioossed rutiinid. Selle perioodi kohta on üldiselt täheldatud, et inimesed muutusid kirikuelu puudutavas aktiivsemaks, sest see aitas luua seoseid eelneva poliitilise korruga (Altnurme 2003). Nii ema kui õde kirjeldasid kristlike usukommete järgimist, nagu näiteks kirikusse minek, jõulude pühitsemine või ristimine, mis oli oluline enese-identiteedi ja koduseose taaskinnitaja.

Jõululaupäeval käisime ka kirikus, ka ema käis. Tõin ka endile kuuse ja nüüd on kuusk laes rippumas (Õe kiri 26.12.1953).

Kirikus oli väga ilus see ristimine [---]. Üldse oli üks ilus päev, sest kõik inimesed olid lõbusad. Mängisime tagumist paari, kõik vanad ja noored (Ema kiri 23.10, aasta puudu).

Kirjad andsid ülevaate kodutalu ja ümbruskonna argimiljööst ja igapäeva tööst, mis olid seotud vahetult või kaudselt toidu varumisega. Aiapidamine ja kodu lähedane loodus võimaldas üle elada raske aja (vt Mertelsmann 2012). Mõned argikirjeldused ei peegelda ainult idüllilist kohaga koosolemist, vaid annavad edasi vahetut ja nüri rutiini, mis on teinekord füüsiliselt raske ja ebameeldiv, kuid loomulik kohaseost kujundav tegur:

Kinnised vaod olid ja väga raske võtta, mul tuli kolm raku peosse ja kaks läks katki, see oli väga valus nii, et pühapäeval ei saanudki enam võtta (Õe kiri 08.10.1952).

Kirjeldati sea või kanade tapmist, kartulite ja peetide korjamist, vasikate ja põrsaste eest hoolitsemist, heinategu, sõnniku laotamist, rukki kasvatamist, põrsaste sündi:

Seal veel põrsaid ei ole. Aga üks nende vasikatega ole toimetamist, karjamaa ju paljas nagu pea luu. Ema niidab neile praegu ette ristikkeina ädalat, karja ei saa minna, rõugud on väljal (Õe kiri, dateerimata).

Hiljuti tapsime ka sea ära. Eks nüüd ole tööd vähem. Ega ta, tühi, just suur olnud, aga pekk oli kaunis paks. Mina olin siis veresegaja, ja ema ei tulnud juurdegi enne kui kõik oli läbi. Eks mul ka jalad värisesid, aga püüdsin selle peale mitte mõelda [---]. Kanad ikka tilgutavad ka juba muneda ja lehm lüpsab päris tublisti. On rohkem andma hakanud kui ennem. Vaheaeg kulus ka niisama talituse peale ära, et ei saanud arugi. Vedasime viljarõugu ära. Kudusin endale kindad ja õmblesin pikad püksid (Õe kiri 29.01, aasta dateerimata).

Loodus kujundas taluga seotud kuuluvustunde, moodustades esteetiliste ning argise taustakirjelduste kõrval ka ohtlikumaid nn kohtumispaiku (vt Panelli 2010):

Eile õhtul käisime memmega metsast hagu toomas. Õhtu oli väga ilus ning istusime tükk aega väljas, memm ainult metsas kartis natuke hunte (Õe kiri 18.03.1954).

Kirjeldusi, tähelepanekuid ja muutusi looduses, mida emotsionaalselt tähendusliku ja heaolu sedastavana vahendatakse, leidub nii ema kui tütre kirjades.

Nüüd olin ka kogu aeg Kamaris, kangesti tore oli olla, sest ilmad olid haruldaselt soojad. Kuldnokad ja lõokesed kogu aeg laulsid, päike paistis, tuul oli ka nii soe, nagu südasuvel, lihtsalt üldse ei tahtnud toas olla (Ema kiri 26.03.1954).

Mobiilne kuuluvustunne

Varasemad suulisel ajalool põhinevad uurimused näitavad kuidas enne Teist maailmasõda sündinud eestlased olid kodule ja loodusele orienteeritud ja see kohatunne kanti edasi Nõukogude aja kodutundes (Kõresaar 2004a; Lilleoja

& Raudsepp 2016). See võis olla ema silmis oluline nii sümboolselt kui ka pragmaatiliselt, sest kui mõlemad tütreid said 1956. aastal koolid Põltsamaal lõpetatud, kolis ema tagasi Kamarisse. Kodutallu tagasi kolimisega tugevdab ema rutiinse kohalolu ja kohapõhise pühendumise kaudu veelgi enam selle kodukohaga seotud kuuluvustunnet (vt Dürschmidt 2016).

Tütred puhul muutusid liikumistrajektorid ja eneseidentiteet seoses 1955. aastal õppima asumisega Tartu Ülikooli, mis satub kokku tema elukaare uue etapi, isiklike tulevikuperspektiivide ja eneseteostusvõimaluste otsimisega linnalises keskkonnas (vt Massey 1994). Mertelsmann (2003a) on osutanud sovetiseerimise positiivsele aspektile seoses hariduse ja kultuurilise eneseteostusega, nagu näiteks laulu- ja tantsufestivalid, millesse noorem tütar oli kaasatud algselt nii Põltsamaal kui ka hiljem teistes asukohtades.

Rutiinse elukorralduse muutuse taustal on tütre kirjades võimalik jälgida tema kuuluvustunde muutumist ambivalentsemaks, mida mõjutasid kohapõhised suhted nii Kamari küla kui ka Tartu linnaga. Kirjadest nähtub, kuidas algselt argielule ja vahetule koha kogemusele orienteeritud kodu kirjeldused Kamaris asendusid Kamari külastaja kogemusega, mis muudab individuaalset suhet kohaga:

Mina olin muidugi suurema osa ajast Kamaris ja võtsin hoolega päikest, sest ilmad on ju väga ilusad. Murigi istus mul nii truult kogu aeg kõrval, et sulab kas või ise ära. Aitasin ka natukene ema, saagisin puid, ja kohe oli käsi rakke täis, pole ju sellise tööga harjunud (22.06.1956, Tartu).

Muutuvas individuaalses kohaseoses võõrandus tütar tasapisi eksistentsiaalselt Kamarist ja lõi rutiinse kohaseose Tartuga. Samas, kui tütar oli sunnitud kohanema eluga Pärnumaal, sedastub tema kirjades meeleheitlik emotsionaalne kirjeldus Tartu eluliselt tähtsa koha kohta, millega suhe hakkab katkema:

Praegu ongi mul nii kurvad päevad, kole kahju on, et see aeg siin Tartus lõppema hakkab, ei taha enam minutikski siit ära minna. Mul on küll selline tunne, et nüüd on elu lõppenud, nagu ei oska ette kujutada, mis mõte võib üldse edaspidisel elul olla (14.06.1959, Tartu).

Paralleelselt avaldusid kirjades kirjeldused koduseosest Kamariga, mille teadvustamises mängis olulist rolli pikemaajalise eemaloleku. Need koduga seotud kirjeldused on veelgi sümboolsemad ja distantsilt vaatavamad eneseidentiteediga seotud emotsionaalsed väljendused:

Möödunud laupäeval siis käisin kodus [---]. No see moment oli niivõrd tore, et ei oska kohe üteldagi [---]. Ja milline meeldiv pilt mulle avanes. Tuba puhktaks küüritud, ja soe, memm teeb laua ääres pirukaid, ema askeldab ahju ääres, laual on aga suur õllenõu [---]. Aga kui tore on ometigi niisugust armast ja kodust pilti näha, eriti peale seda, kui oled kaua ära olnud. Ei, aga Kamarist küll armsamat kohta ei ole, ja teadmata on, kas saabki olema [---]. Teisel hommikul ärgates juba ahi küedes ja memm kõpitses niisama toas (16.10.1959, Pärnu).

Pärnust saadetud kiri võib osutada, et õde oli loomas eksistentsiaalset kodutunnet Pärnumaal, mis omakorda võimaldas luua Kamarist nostalgilise enesidentiteediga seotud tähenduse.

Ema kirjad annavad mõista, et mõlemad tütred külastasid ülikooliperioodil Kamarit vähe ja ka kirjavahetus hõrenes. Pärast õpinguid ei naasnud kumbki tütar kodutallu, mõlemad alustasid oma pere loomist teistes asukohtades. Kuuluvustunde kohapõhist, kuid mobiilset iseloomu (vt Frello 2008) kirjeldasid tütarde isikliku elukaare erinevad etapid, mis tähistasid kodust lahkumist, õpinguid teistes asukohtades ja hilisemat eneseteostust mõnes muus paigas.

Kokkuvõtvalt

Artikkel analüüsib kultuurigeograafilisest perspektiivist liikuvuste uue paradigma uuringuid, kasutades mikroajaloolistele allikatele tuginedes sovetiseerimise algusperioodi igapäevaelu ja toimetulekuviise. Artiklis keskenduti kohast kantud individuaalse kuuluvustunde nn liikuva iseloomu mõtestamisele, mida tõlgendati kui loomulikku toimetulekumehhanismi kohtade ja ühiskonnaga kohandumisel. Analüüsitud kirjade argikirjeldused osutavad ühiskondlike sotsiaalpoliitiliste muutustega kohanemise taustal, kuidas kuuluvustunde kujunemine on tulevikku vaatav, mõjutatud elukaare erinevatest etappidest ja isiklikest ajalugudest. Kirjad osutavad rutiinse kohalolu ja kohapõhise pühendumise tähtsusele kuuluvustundes.

Kirjadest nähtub, kuidas ema puhul oli tagasi kolimine kodukülla Kamarisse, rutiinne kohalolu ja sealse argise elukorralduse jätkamine seotud nii eksistentsiaalselt kui ka sümboolselt ajaga enne okupatsiooni. Selline ajas tagasi liikuv kuuluvustunne võis pakkuda enne Teist maailmasõda sündinud emale Nõukogude aja raskustega kohandumisel kohapõhist loomulikku turvatunnet. See tõlgendus toetub elulugudest kogutud stalinismiaegse poliitilise formatsiooni mõju kirjeldustele kodu tähendusest maapiirkonnas. Sellealastes

uurimustes täheldatakse, kuidas enne Teist maailmasõda sündinud inimesed pühendusid antud perioodil kodusesse ja rutiinsetesse talutöösse (Kõresaar 2004a). Varasemad uurimused materiaalsest maastikust on osutanud, kuidas inimesed säilitasid rutiinsete argitoimetuste abil ajaloolise seose looduse ja koduga. Need tähendused olid seotud praktiliste vajadustega, kuid teinekord ka mitteteadlike sümbolsete väärtustega (Maandi 2009; Palang 2010).

Elukaare üleminekuetapist mõjutatuna väljendab tütre kuuluvustunne ambivalentsemat iseloomu. Tütre eksistentsiaalne kuuluvustunne on suunatud linnalisse elukeskkonda, milles ta võib näha tulevikku vaatavana eneseteostuse võimalusi. Isiklike väljavaateid silmas pidades võis linna ülikooli minek olla talle ainus vastuvõetav perspektiiv ja elukorraldus stalinistliku võimu tingimustes (vt Mertelsmann 2003a). Rutiinse kohalolu tähtsust tema kuuluvustundes sedastab kaugenemine Kamari ruraalsest miljööst, mille ta asendab oma lapse-põlvetalus etapiliselt nostalgilise kuuluvustundega.

Tänuõnad

Artikli autorid tänavad anonüümset retsensenti kasulike kommentaaride eest. Artikli kirjutamist toetas Eesti Teadusagentuur projektiga PRG 398 “Rurbanne lähenemine maastikule”.

Kommentaar

¹ Artikkel on kohandatud ingliskeelsest artiklist: Kasemets, Kadri & Palang, Hannes 2020. The mobile belonging in the historical everyday letters: the case of Estonia in the 1950s. – *Journal of Baltic Studies* 51 (1), lk 17–33 (DOI:10.1080/01629778.2019.1694048).

Kirjandus

Aarelaid-Tart, Aili 2006. *Cultural Trauma and Life Stories*. Helsinki: Kikimora (<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23467/cultural.pdf?sequence=2> – 20.10.2022).

Altnurme, Riho 2003. The Sovietization of the Estonian Evangelical Lutheran Church. – Mertelsmann, Olaf (toim). *The Sovietization of the Baltic States, 1940–1956*. Tartu: Kleio ajalookirjanduse sihtasutus, lk 187–195.

Annuk, Eve 2006. *Ilmi Kolla ja tema aeg. Biograafilise lähenemisviisi võimalusi nõukogude aja uurimise kontekstis*. Dissertationes Litterarum et Contemplationis Comparative Universitatis Tartuensis 3. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Barton, David & Hall, Nigel 2000. Introduction. – Barton, David & Hall, Nigel (toim). *Letter Writing as a Social Practice*. Studies in Written Language and Literacy 9. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, lk 1–14.
- Bora, Iuliana & Voiculescu, Mircea 2021. Resettlement, intergenerational memory, place attachment, and place identity in Roşia Jiu coal mine – Gorj County, Romania. – *Journal of Rural Studies* 86, lk 578–586 (DOI:10.1016/j.jrurstud.2021.07.008).
- Cameron, Emilie 2012. New geographies of story and storytelling. – *Progress in Human Geography* 36 (5), lk 573–592 (DOI:10.1177/0309132511435000).
- Crang, Mike 2003. Qualitative methods: touchy, feely, look-see? – *Progress in Human Geography* 27 (4), lk 494–504 (DOI:10.1191/0309132503ph445pr).
- Creswell, Tim 2010. Mobilities I: Catching up. – *Progress in Human Geography* 35 (4), lk 550–558 (DOI:10.1177/0309132510383348).
- Cresswell, Tim 2012. Mobilities II: Still. – *Progress in Human Geography* 36 (5), lk 645–653 (DOI:10.1177/0309132511423349).
- Crouch, David 2013. Landscape, performance and performativity. – Howard, Peter & Thompson, Ian & Waterton, Emma (toim). *The Routledge Companion to Landscape Studies*. London & New York: Routledge, lk 119–127.
- Dampier, Helen 2013. Identifying The Quotidian in the Heterotopic Universe of Olive Schreiner's Letters. – Stanley, Liz (toim). *Documents of Life Revisited: Narrative and Biographical Methodology for a 21st Century Critical Humanism*. Farnham: Ashgate, lk 149–160.
- D'Andrea, Anthony & Ciolfi, Luigina & Gray, Breda 2011. Methodological Challenges and Innovations in Mobilities Research. – *Mobilities* 6 (2), lk 149–160 (DOI:10.1080/17450101.2011.552769).
- Davoliūtė, Violeta 2016. The Sovietization of Lithuania after WWII: modernization, transculturation, and the lettered city. – *Journal of Baltic Studies* 47 (1), lk 49–63 (DOI: 10.1080/01629778.2015.1103512).
- Dürschmidt, Jörg 2016. The irresolvable unease about be-longing: Exploring globalized dynamics of homecoming. – *European Journal of Cultural Studies* 19 (5), lk 495–510 (DOI:10.1177/136754941663155).
- Ellingsen, Winfried 2017. Rural Second Homes: a Narrative of De-Centralisation. – *Sociologia Ruralis* 57 (2), lk 229–244 (DOI:10.1111/soru.12130).
- Emery, Jay 2018. Belonging, memory and history in the north Nottinghamshire coal-field. – *Journal of Historical Geography* 59, lk 77–89 (DOI:10.1016/J.JHG.2017.11.004).
- Fallov, Mia Arp & Jørgensen, Anja & Knudsen, Lisbeth B. 2013. Mobile Forms of Belonging. – *Mobilities* 8 (4), lk 467–486 (DOI:10.1080/17450101.2013.769722).
- Frello, Birgitta 2008. Towards a Discursive Analytics of Movement: On the Making and Unmaking of Movement as an Object of Knowledge. – *Mobilities* 3 (1), lk 25–50 (DOI:10.1080/17450100701797299).

- Goodwin-Hawkins, Bryonny 2015. Mobilities and the English Village: Moving Beyond Fixity in Rural West Yorkshire. – *Sociologia Ruralis* 55 (2), lk 167–181 (DOI:10.1111/soru.12043).
- Gorman-Murray, Andrew 2009. Intimate mobilities: emotional embodiment and queer migration. – *Social & Cultural Geography* 10 (4), lk 441–460 (DOI:10.1080/14649360902853262).
- Hall, Sarah Marie 2019. Everyday austerity: Towards relational geographies of family, friendship and intimacy. – *Progress in Human Geography* 43 (5), lk 769–789 (DOI:10.1177/03091325187962).
- Jensen, Ole B. & Sheller, Mimi & Wind, Simon 2015. Together and Apart: Affective Ambiences and Negotiation in Families' Everyday Life and Mobility. – *Mobilities* 10 (3), lk 363–382 (DOI:10.1080/17450101.2013.868158).
- Johnson, Richard 2001. Historical returns: Transdisciplinarity, cultural studies and history. – *European Journal of Cultural Studies* 4 (3), lk 261–288 (DOI:10.1177/136754940100400302).
- Jolly, Margaretta & Stanley, Liz 2005. Letters as / not a genre. – *Life Writing* 2 (2), lk 91–118 (DOI:10.1080/10408340308518291).
- Jõesalu, Kirsti & Kõresaar, Ene 2013. Continuity of Discontinuity: On the Dynamics of Remembering “Mature Socialism” in Estonian Post-Soviet Remembrance Culture. – *Journal of Baltic Studies* 44 (2), lk 177–203 (DOI:10.1080/01629778.2013.775849).
- Jürgenson, Aivar. 2004. On the Formation of the Estonians' Concepts of Homeland and Home Place. – *Pro Ethnologia* 18, lk 97–114.
- Klesment, Martin 2009. The Estonian Economy Under Soviet rule: a Historiographic Overview. – *Journal of Baltic Studies* 40 (2), lk 345–264 (DOI:10.1080/01629770902884284).
- Kõresaar, Ene 2004a. Memory, Time, Experience, and the Gaze of a Life Stories Researcher. – Kirss, Tiina & Kõresaar, Ene & Lauristin, Marju (toim). *She who Remembers Survives: Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Stories*. Tartu: Tartu University Press, lk 35–61.
- Kõresaar, Ene 2004b. Private and Public, Individual and Collective in Linda's Life Story. – Kirss, Tiina & Kõresaar, Ene & Lauristin, Marju (toim). *She who Remembers Survives: Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Stories*. Tartu: Tartu University Press, lk 89–111.
- Kõresaar, Ene 2016a. Life Story and Cultural Memory: On the Role of the Textual Community In Post-1989 Memory Work. – Jõesalu, Kirsti & Kannike, Anu (toim). *Cultural Patterns and Life Stories*. Tallinn: TLU press, lk 104–129.
- Kõresaar, Ene 2016b. Life story as cultural memory: making and mediating Baltic socialism since 1989. – *Journal of Baltic Studies* 47 (4), lk 431–449 (DOI:10.1080/01629778.2016.1248675).
- Lilleoja, Laur & Raudsepp, Maaris 2016. Cohort-specific value patterns in the new millennium. – Nugin, Raili & Kannike, Anu & Raudsepp, Maaris (toim). *Generations in*

- Estonia: Contemporary Perspectives on Turbulent Times*. Approaches to Culture Theory. Tartu: University of Tartu Press, lk 536–569 (DOI:10.26530/OAPEN_606515).
- Lorimer, Hayden 2003. Telling small stories: spaces of knowledge and the practice of geography. – *Transactions of the Institute of British Geographers* 28 (2), lk 197–217 (DOI:10.1111/1475-5661.00087).
- Maandi, Peeter 2009. The silent articulation of private land rights in Soviet Estonia: A geographical perspective. – *Geoforum* 40 (3), lk 454–464 (DOI:10.1016/j.geoforum.2009.03.003).
- Maclaren, Andrew Stewart 2019. Rural geographies in the wake of non-representational theories. – *Geography Compass* 13 (8), lk 1–12 (DOI:10.1111/gec3.12446).
- Massey, Doreen 1994. *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Masso, Anu 2007. The Structure of Personal Spatialities In Estonia and Sweden. – *Journal of Baltic Studies* 38 (3), lk 349–372 (DOI:10.1080/01629770701526805).
- Mertelsmann, Olaf 2003a. Introduction. – Mertelsmann, Olaf (toim). *The Sovietization of the Baltic States, 1940–1956*. Tartu: Kleio ajalookirjanduse sihtasutus, lk 9–17.
- Mertelsmann, Olaf 2003b. Was there a Stalinist Industrialization in the Baltic Republics? Estonia – an Example. – Mertelsmann, Olaf (toim). *The Sovietization of the Baltic States, 1940–1956*. Tartu: Kleio ajalookirjanduse sihtasutus, lk 151–169.
- Mertelsmann, Olaf 2012. *Everyday life in Stalinist Estonia*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Morley, David 2001. Belongings: Place, space and identity in a mediated world. – *European Journal of Cultural Studies* 4 (4), lk 425–448 (DOI:10.1177/136754940100400404).
- Nowicka, Magdalena 2006. Mobility, Space and Social Structuration in the Second Modernity and Beyond. – *Mobilities* 1 (3), lk 411–435 (DOI:10.1080/17450100600902388).
- Nugin, Raili 2019. Space, Place and Capitals in Rural Youth Mobility: Broadening the Focus of rural Studies. – *Sociologia Ruralis* 60 (2), lk 306–328 (DOI:10.1111/soru.12276).
- Palang, Hannes 2010. Time boundaries and landscape change: collective farms 1947–1994. – *European Countryside* 3, lk 169–181 (DOI:10.2478/v10091-010-0012-6).
- Panelli, Ruth 2010. More-than-human social geographies: posthuman and other possibilities. – *Progress in Human Geography* 34 (1), lk 79–87 (DOI:10.1177/0309132509105007).
- Pickering, Michael & Keightley, Emily 2012. Communities or memory and the problem of transmission. – *European Journal of Cultural Studies* 16 (1), lk 115–131 (DOI:10.1177/1367549412457481).
- Pohrib, Codruta 2016. The afterlives of communist things: Archiving feeling in post-communist Romania. – *European Journal of Cultural Studies* 19 (6), lk 724–743 (DOI:10.1177/1367549415597926).
- Pries, Sean Jeffrey 2018. A geographer looks at the landscape: once more: Toward a post-humanist political ecology approach. – *Geography Compass* 12 (10), lk 1–12 (DOI:10.1111/gec3.12401).

- Rahi-Tamm, Aigi 2004. *Teise maailmasõja järgsed massirepressioonid Eestis: allikad ja uurimisseis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rahi-Tamm, Aigi & Salēniece, Irena 2016. Re-educating teachers: ways and consequences of Sovietization in Estonia and Latvia (1940–1960) from the biographical perspective. – *Journal of Baltic Studies* 47 (4), lk 451–472 (DOI:10.1080/01629778.2016.1263035).
- Raudsepp, Maaris 2016. A happy old age: individual life trajectories through cultural changes. – Nugin, Raili & Kannike, Anu & Raudsepp, Maaris (toim). *Generations in Estonia: Contemporary perspectives on turbulent times*. Tartu: Tartu University Press, lk 214–255 (DOI:10.26530/OAPEN_606515).
- Sakkeus, Luule & Klesment, Martin & Puur, Allan 2016. Parental home characteristic of the 1924–1983 birth cohorts in Estonia. – Nugin, Raili & Kannike, Anu & Raudsepp, Maaris (toim). *Generations in Estonia: Contemporary perspectives on turbulent times*. Tartu: Tartu University Press, lk 70–102 (DOI:10.26530/OAPEN_606515).
- Soini, Katriina & Palang, Hannes & Semm, Kadri 2006. From places to non-places? Landscape and sense of place in the Finnish and Estonian countryside. – Terkenli, Theano S. & d’Hauteserre, Anne-Marie (toim). *Landscapes of a New Cultural Economy of Space*. Dordrecht: Springer, lk 117–148.
- Stobbelaar, Derk Jan & Pedrolì, Bas 2011. Perspectives on Landscape Identity: A Conceptual Challenge. – *Landscape Research* 36 (3), lk 321–339 (DOI:10.1080/01426397.2011.564860).
- Streikus, Arūnas 2017. Shifts in religiosity in the face of Soviet type urbanization: the case of Lithuania. – *Journal of Baltic Studies* 48 (2), lk 235–249 (DOI:10.1080/01629778.2015.1126755).
- Twigger-Ross, Clare L. & Uzzell, David L. 1996. Place and identity process. – *Journal of Environmental Psychology* 16 (3), lk 205–220 (DOI:10.1006/jevp.1996.0017).
- Vannini, Phillip 2015. Non-representational ethnography: new ways of animating life-worlds. – *Cultural Geographies* 22 (2), lk 317–327 (DOI:10.1177/1474474014555657).
- Waterton, Emma 2013. Landscape and non-representational theories. – Howard, Peter & Thompsson, Ian & Waterton, Emma (toim). *The Routledge Companion to Landscape Studies*. London & New York: Routledge, lk 66–75.
- Wiles, Janine L. & Rosenberg, Mark W. & Kearns, Robin 2005. Narrative analysis as a strategy for understanding interview talk in geographic research. – *Area* 37 (1), lk 89–99 (DOI:10.1111/j.1475-4762.2005.00608.x).
- Wright, Sarah 2015. More-than-human, emergent belongings: A weak theory approach. – *Progress in Human Geography* 39 (4), lk 391–411 (DOI:10.1177/0309132514537132).

Summary

Mobile sense of belonging as a means of coping in the 1950s everyday life: The case of one family

Kadri Kasemets

Research Fellow

Centre for Landscape and Culture

School of Humanities, Tallinn University

kadrisem@tlu.ee

Hannes Palang

Professor of Human Geography

Head of the Centre for Landscape and Culture

School of Humanities, Tallinn University

palang@tlu.ee

Keywords: everyday letters, everyday life, mobility, rurality, sense of belonging, sense of place, Sovietization

This study contributes to the micro-history during the structural reorganization of Estonia in the 1950s by examining everyday letter exchange between the members of a family consisting of a single mother and her two daughters. The study uses a mobilities approach toward the meaning of belonging while investigating everyday places and related practices, the mentalities of individual stages of life, and symbolical relations which are influenced by structural formation. The study indicates mobile characteristics of belonging in a family's subjective attachment to a place.

The letters reflect the developments in self-identity related to the sense of belonging of two different generations influenced by rural and urban everyday life. The sense of belonging of the mother, born before World War II, is moving to the past, where the historically shaped everyday life and personal meaning-making at the rural home farm can offer symbolic and practical safety in this insecure social period. The sense of belonging of the younger daughter, considering her personal life stage and the conditions of the ruling power, is adapting to urban life, as this environment offers better possibilities for self-realization.

The English version of the article: Kasemets, Kadri & Palang, Hannes 2020. The mobile belonging in the historical everyday letters: The case of Estonia in the 1950s. – *Journal of Baltic Studies* 51 (1), pp. 17–33 (DOI:10.1080/01629778.2019.1694048).

Kadri Kasemets (PhD) on oma doktoritöös käsitlenud miljöo tähendust naabruskonna kohaloomes. Tema huvialad lähtuvad kultuurigeograafiast ja maastiku-uuringutest.

Kadri Kasemets (PhD) is Research Fellow at the Centre for Landscape and Culture, Tallinn University. Her doctoral thesis (2012) was dedicated to the meaning of milieus in neighbourhood place-making. Her research interests cover cultural geography and landscape studies.

kadrisem@tlu.ee

Hannes Palang (PhD) on Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi maastiku ja kultuuri keskuse juhataja. Ta on keskendunud Eesti maastike kogemise, planeerimise ja pärandi uurimisele.

Hannes Palang (PhD) is Head of the Centre for Landscape and Culture, Tallinn University. His research focuses on regional studies, with a particular focus on the history, planning and perception of Estonian landscapes.

palang@tlu.ee